

Gazneli ve Büyük Selçuklu Saraylarında Nedimlik Makamı ve Şair Nedimler*

Sena DEDEMEN*

Mustafa HİZMETLİ**

Araştırma Makalesi

*Yüksek Lisans Mezunu,
Sena Dedemen, Bartın Üniversitesi,
Tarih ABD

ORDIC: 0000-0002-9615-9993

E-posta: dedemensena@gmail.com

**Prof. Dr., Mustafa Hizmetli,
Bartın Üniversitesi, Tarih ABD

ORDIC: 0000-0002-3924-7081

E- Posta: mhizmetli@bartin.edu.tr

Başvuru Tarihi: 27.10.2024

Kabul Tarihi: 17.12.2024

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2024

Atıf: Dedemen, S., Hizmetli, M.
(2024). "Gazneli ve Büyük Selçuklu
Saraylarında Nedimlik Makamı ve
Şair Nedimler". *BUEFD*, 9(2), 37-61.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1574624>

ÖZET

Nedimlik müessesesinin saray kültürü kapsamında ilk kez bir düzene sokulması ve kurallara bağlanması Sasâniler hükümdarı Erdeşir b. Babek devrinde gerçekleşmiştir. Onlardan Emeviler ve Abbasiler'e intikal eden nedimlik müessesesi daha sonra ortaya çıkan Sâmâniler, Büveyhiler ve Saffariler gibi emirlikler ile yine aynı coğrafyaya tamamen veya kısmen hâkim olan Gazneliler ve Büyük Selçuklular gibi Türk-İslam devletlerinde de varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Türk-İslam kimlikli devletlerde nedimlik makamının bir müessese olarak varlığı bilinmektedir. Gazneliler ve Büyük Selçuklular döneminde varlığını devam ettiren müessesede hükümdarın saray içerisinde yanında bulunan nedimlerin yanı sıra edebi kişilikleriyle ön planda olan birçok nedim-şair bulunmuştur. Hükümdarlar, birçok şairi saraylarında himâye ederek onlara verdikleri değeri nedimlik makamıyla taçlandırmıştır. Bu şairler Gazneli Döneminde; Unsurî, Firdevsî, Bîrûnî, Menûçîhrî, Ferruhî-yi Sîstânî, Nâsır-ı Hüsrev, Esedî Tûsî, Gazayırî-ı Râzî'dir. Selçuklu döneminde ise; Muizzî, Enverî, Nizâmî-i Gencevî, Mehsetî Gencevî, Müntecebüddîn Bedî'dir. Bu şairlerden Unsurî, saraydaki şairlerin reisi olarak melikü's-suarâlık görevine getirilmiştir. Böylece şairlerin yazdığı her şey önce Unsurî'ye daha sonra sultana ulaşmıştır. Bu önemli görevin yanında anlık söylediği şiirler ile hükümdar ve diğer devlet erkânını etkilemiş ve büyük bir servete sahip olmuştur. Firdevsî, Sultan Mahmud'a yazdığı Şehname adlı eserinde ilk hicviye örneğini verirken aynı zamanda dönemin tarihi ile ilgili geriye büyük bir eser bırakmıştır. Söz konusu bu şair nedimler, bilge kişilikleri, hoş sohbetleri, şiir ve musikideki yetenekleri ile hükümdarın en yakın sohbet arkadaşı nedimler arasına girmeyi başarmışlardır. Böylece Türklerde, İslam öncesi ve İslami dönemde varlığı bilinen nedimlik müessesesinin, Gazneli ve Büyük Selçuklu döneminde saray kültürünün gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli roller oynadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Abbasiler, Gazneliler, Nedimlik Müessesesi, Sâsâniler, Selçuklular.

* Bu çalışma, Prof. Dr. Mustafa Hizmetli danışmanlığında Sena Dedemen tarafından yapılan "Gazneliler ve Büyük Selçuklular Döneminde Nedimlik" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

Maid of Honor and Poet Maid of Honor in Ghazni and Great Seljuks Palaces

Sena DEDEMEN*

Mustafa HİZMETLİ**

Research Article

*MA, Sena Dedemen,
Bartın University, Department of
History

ORDIC: 0000-0002-9615-9993
E-mail: dedemensenaa@gmail.com

**Prof., Aynur Koçak, Bartın
University, Department of
History

ORDIC: 0000-0002-3924-7081
E-mail: mhizmetli@bartin.edu.tr

Submitted Date: 25.11.2024
Accepted Date: 24.12.2024
Published Date: 30.12.2024

Citation: Dedemen, S., Hizmetli, M.
(2024). "Maid of Honor and Poet
Maid of Honor in Ghazni and Great
Seljuks Palaces". *BUEFD*, 9(2), 37-61.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1574624>

ABSTRACT

The institution of nedimlik was first regulated and regulated within the scope of palace culture by the Sassanid ruler Erdeşir b. Administration during the Babek period. The institution of courtship, which was transferred from them to the Umayyads and Abbasids, was later established by emirates such as the Samanids, Buwayhids and Saffarids, which dominated the same geography completely or partially. It also continued its existence in Turkish-Islamic states such as the Ghaznavids and the Great Seljuks. Therefore, it is known that the position of courtier exists as an instituon in the states of Turkish-Islamic identity. The institution that continued its existence during the Ghaznavids and Great Seljuks periods. In addition to the courtiers accompanying the ruler in the palace, he is prominent with his literary personalities. Many noble poets were found to be in the background. The rulers protected many poets in their palaces. He crowned the value they gave to them with the position of servant. The poest in question during the Ghaznavids Period; Unsurî, Firdevsî, Bîrûnî, Menûçîhrî, Ferruhî-yi Sîstânî, Nâsr-ı Hüsrev, Esedî Tûsî, Gazayırî-ı Râzî. During the Seljuk period; Muizzî, Enverî, Nizâmî-i Gencevî, Mehsetî Gencevî, Müntecebüddîn Bedî. Poet courtiers have managed to become among the rulers closest companions, with their wise personalities, pleasant conversations and talents in poetry and music. Thus, the courthouse institution, which was known to exist among the Turks in the pre-Islamic and Islamic periods, played important roles in the development and shaping of palace culture during the Ghaznavid and Great Seljuk periods.

Keywords: Abbasids, Bridesmaid İnstitution, Ghaznavids, Sassanids, Seljuks.

Giriş

Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde büyük önem taşıyan saraylar, devlet merkezi oldukları için kalabalık, kuralları bakımından sıkı, hükümdarın özel hayatını içinde bulundurmaları dolayısıyla gösterişlidir. Hükümdarı içeriye ve dışarıya karşı görkemli göstermek için nizami sıkı bir yapıya sahiptirler. Bu doğrultuda saraylar, bir düzen içerisinde yönetilmek adına bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazneliler ve Büyük Selçuklular dönemlerinde de oldukça önemli noktada yer alan saray teşkilatının içerisinde her bir müessesesinin başlıca görevleri bulunmakta, görevliler arasında hükümdar ile iletişimi güçlü olan birçok kişi de yer almaktadır. Bu görevler doğrultusunda nedimlik müessesesinin hükümdarın şahsına olan yakınlığı, hükümdar ile olan iletişimi göz önüne alındığında diğer müesseseler kadar öne çıktığı görülmektedir.

Nedimlik makamına getirilen kişilerin hiyerarşik bir düzende olduğu bilinmektedir. Buna göre ilk tabakada büyük musiki üstatları, ikinci tabakada bilgi ve şeref ehli olan sohbet arkadaşları, üçüncü tabakada ise çalgıcı ve okuyucular vardır. Bu konuda önemli noktalardan biri de her tabakanın listesinin kendine has olmasıdır. Üstatlar yalnız yükselttikleri takdirde birinci tabakada çalabiliyorlardı. Bu bilgilerden yola çıkarak bir usta-çırak ilişkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu eğlencelerde bazı sultanlar nedimleri ile aralarına perde koydurmayı tercih etmiştir. Bunun sebebi ise zevklerinin, sefa ve cefa anlarının gözükmesini istememeleri olmuştur (Câhız, 2015: 27-29).

Nedimlik makamına getirilen kişiler sadece musiki ve şiirle uğraşmamışlardır. Onlar her konuda bilgi sahibi olmalarıyla tanınmıştır. Bu sebeple nedimlik makamına ulaşmadan önce bir eğitim almaları gerekmiştir (Bozkurt, 2006: 509-510). Nedimler sadece hükümdarı eğlendirmez, onlara ilim ve kültür konularında sohbet arkadaşı olur yanlışlarında doğruyu gösterir ve sultanın zor anlarında gerekirse kendi canlarını ortaya koymuşlardır. Aldıkları eğitim sırasında sultana karşı nasıl davranmaları gerektiği, ona uyarılarda bulunurken nasıl bir yol izleyecekleri gibi iletişim bilgilerinin-becerilerini de öğrenmişlerdir. Bu konuşmalarda yanlış bir söylem, yanlış bir davranış sergiledikleri takdirde hayatları ipteki cambaz kadar tehlike de olabilirdi (Câhız, 2015: 27-29).

Nedimlik makamına getirilmeden önce aldıkları eğitimin yanı sıra nedimlerde aranan başka birçok özellik bulunuyordu. Bir nedim görgülü ve faziletli olmalıdır. Nerede ne konuşacağını bilmeli, güler yüzlü olmalı ve kimsenin bilmediği konularda bilgi sahibi olmalıdır. Güzel yazı yazmalı, şiir okumalı, çevgan, tavla ve satranç oyunlarını da iyi oynamalıdır. Dürüst ve ahlaklı olmalıdır. Sır tutmasını bilmelidir (Ravendî, 1999: 374). Padişahı yeri geldiği zaman geçmişten örnekler vererek uyarmalı yeri geldiği zaman da padişah ne yapar ne ederse “bravo”, “çok yaşa” diyerek padişahı cesaretlendirmelidir (Nizamü'l-Mülk, 2009: 123-124).

İslam öncesi dönemlerde varlığı bilinen nedimlik müessesesinin kurumsallaşma sürecinin en yüksek safhası Gazneli ve Büyük Selçuklu devletlerindeki uygulamalarda

kendini göstermiştir. Bu sebeple nedimlik müessesesinin konu itibariyle önemi, çalışmanın aynı zamanda sebebini de oluşturmaktadır. Nedimlik müessesesinin Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde geçirmiş olduğu değişimler, nedimlerde bulunması gereken özelliklerin dönemler içerisinde gösterdiği farklılıklar, hükümdara bu kadar yakın olan nedimlerin Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde seçilme aşamaları, hükümdarın çok güvendiği bu kişilerin nedimlik dışında başka görevlerde bulunup bulunmadığı ve hükümdara yakınlık derecelerinin nasıl olduğu gibi konular açıklanmaya çalışılmıştır.

İslam öncesi dönemlerden itibaren saray teşkilatının önemli unsurlarından birisi olan nedimlik müessesesinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler, saray teşkilatında nedimlik müessesesine duyulan ihtiyaç, nedimlerin hükümdarlar ile yakınlıkları, nedimlik makamına getirilen kişilerde aranan özellikler ve bu kişilerin geçtikleri eğitim süreçleri ile alakalı bilgilere temel kaynaklar ve araştırmalar ışığında ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu hususta nedimlik müessesesinin odak noktası ve kapsamı dâhilinde bilgi veren oldukça az esere ulaşılmıştır. Verilen bilgilerin yanında da elde edilen eserlerde nedimlik kavramı, kavramın hangi dönemde ortaya çıktığı, nedimlerde bulunması gereken özellikler ile ilgili olan bilgiler genelde bir bütün halinde verilmemiş daha çok parçalar ya da satır arası bilgiler halinde yer almıştır.

Söz konusu bu eserlere örnek olarak; Ebû Osmân Câhız'ın *Saray Âdâbı Kitâbü't - Tâc fî ahlâk'l-mülûk* (Câhız,2015), İbnü't-Tıktaka'nın *Fahri* (İbnü't Tıktaka, 2016), İbn Habib'in *El-Muhabber* (İbn-i Habib, 2018), Nizamü'l-Mülk'ün *Siyasetname* (Nizamü'l-Mülk, 2009), İbn - Nedîm'in *Fihrist* (İbnü'n-Nedim, 2019), Ravendî'nin *Rahat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr* (Ravendî, 1999), Reşidüddîn Fazlullah'ın *Camiü't-Tevarih* (Reşidüddîn, 2010), Beyhakî'nin *Târîh-i Beyhakî* (Beyhakî, 2019), İbnü'l-Esîr'in *Kâmil fî't-Târîh* (İbnü'l Esîr, 1986), Hanefi Palabıyık'ın *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı* (Palabıyık, 2002: 198) gösterilebilir.

1. Nedimlik Kavramı ve Nedimlik Makamının Ortaya Çıkışı

Nedim kavramı genellikle hükümdarın meclisinde bulunan hükümdarın çok yakınında olan kimseler için kullanılmıştır. Kavramın, nadima (nedman) "*pişmanlık*" fiilinden geldiğini öne süren J. Sadan; bazı yazarların bu konuda fikir ayrılıklarına düştüğünü, bu pişmanlığın nedimlerden mi yoksa hükümdarların sarhoş olduktan sonra yaptıkları söz ve davranışlarından mı olduğunu tartışmıştır (Sadan, 1993: 850).

Nüdema (Devellioğlu, 2017: 990) ve Nedman (Devellioğlu, 2017: 956) sözcükleriyle yakın anlam taşıyan kavram, sözlükte "*kadeh arkadaşı, dost*" olarak geçmektedir. Pakalın'a göre nedim; Arapça bir kelime olmakla beraber can ciğer olan yakın dost, birbiriyle konuşan arkadaş, sohbet eden demektir (Pakalın, 1993: 667). Devellioğlu ise nedim kavramını açıklarken; sohbet ve içki arkadaşının yanı sıra tatlı konuşan, büyükleri fıkra ve hikâyeleriyle eğlendiren hükümdarların içki ve eğlence meclislerinde olan kimseler olarak tanımlamıştır (Devellioğlu, 2017: 956).

Tarih boyunca hükümdarı gerek bilge kişilikleriyle gerekse hoş sohbetleriyle eğlendirmek, dinlendirmek için saraylarında onlara arkadaşlık eden kimseler bulunmuştur. Türk-İslam devletlerinde ve Roma gibi batılı ülkelerde hükümdarların saraylarında da bu kimselere rastlanmaktadır. Batıda Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerine gelindiğinde de bu geleneğe uyan imparatorların olduğu gelen bilgiler arasındadır (Hizmetli, 2018: 625-634). Kurallara bağlanarak ilerletilen nedimlik müessesesi her ne kadar Sâsâni döneminde gerçekleşmiş olsa da kökeninin İslam öncesi döneme dayandığını söylemek mümkündür. Corci Zeydan'ın verdiği bilgilerde; Cahiliye devrinde Lahmîler'in son hükümdarı Numan bin Münzir'in (580-602) Şüreyk bin Adiy adında bir nedimi olmuştur (Zeydan, 2012: 242-243). Arap toplumlarında cahiliye dönemi ile birlikte sefa ve lüks içinde olmak isteyen bir topluluk oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle hükümdarlar, etraflarında çok sayıda şair, nedim ve şarkıcı kimseler bulundurmışlardır. Yine bu dönemde manevi sorumluluklarını azaltmak amacıyla da şair, nedim ve şarkıcılara büyük miktarda bağışlar yapmışlardır (Zeydan, 2012: 731).

Hükümdarlar, eğlence ve içki meclislerinde oyun ve eğlencesi olan, cesaretli, mizahı kuvvetli, nasihatı ve öğütleri yerinde veren kişilerle olmak istemişlerdir. Bu sebeple nedimleri ilk kez bir düzene koyan, hükümdarlık kurallarını, maiyetini ve halkı yönetme siyasetini öğrendiğimiz kişiler Acem hükümdarları olmuştur. Nedimleri bir düzene koyarak bu kavramın müessese olmasını sağlayan onları kurala bağlı yöneten kişi ise Bâbek oğlu Erdeşir'dir. Erdeşir¹, nedimleri üç tabakaya ayırmıştır :

1. Soylu süvariler ve prensler ilk tabakadadır.

2. Hükümdarın nedimleri, şeref ve ilim ehlinde sohbet arkadaşları ikinci tabakadadır.

3. Komiklik yapan hokkabazlar, oyun ve eğlenceyle uğraşan kimseler ise üçüncü tabakadadır (Câhız, 2015: 25).

Bu tabakalarda hükümdar ile aynı mecliste olan kişiler arasında on arşın, yine hükümdar ve oturanlar arasında on arşın mesafe bulunması beklenirdi. Bu tabakaların karşılarında kendilerine eş değer musiki-şinaslar, ikinci sınıf müzisyenler ve çalgıcılar bulunmaktadır. Erdeşir'in kurallar çerçevesinde eğlence meclislerini düzenlemesinin sebebi hükümdarın basit ve seviyesiz insanlardan ziyade kaliteli insanlarla vakit geçirmesini sağlamaktır (Câhız, 2015: 28). Bu uygulama litaratürde hicâb(perde) geleneği olarak görülmektedir. Halk ve idareciler arasındaki sıkı bir şekilde olan bu hicâb geleneğinin İranlılardan alındığı bilinmektedir. Bu gelenek Emeviler'de görüldüğü gibi ilk Abbasi halifesi Seffah'tan 10. Abbasi Halifesi Mütevekkil'in zamanına kadar bazı değişikliklerle birlikte devam etmiştir (Zeydan, 2012: 650). Diğer Türk-İslam

¹ Sâsâni Devleti'nin kurucusu olan Erdeşir, Erdeşir-i Bâbekân adıyla tanınmaktadır. 226'da tahta çıktığı kabul edilen Erdeşir'in 242 şubatında ise vefat ettiği bilinmektedir. (Yazıcı, 1995: 284-285).

devletlerinde ise bu gelenek katı bir şekilde olmasa da mevcudiyetini koruyarak devam etmiştir. Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde divanlarda saray erkânı ve nedimler belirli bir düzende oturmuştur.

2. Nedimlerde Bulunması Gereken Özellikler

Acem hükümdarlarından başlayarak Emevi ve Abbasi dönemlerine uzanan, daha sonra da Türk-İslam devletlerinde görülen nedimliğin bir edep çerçevesinde sürdürüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Hükümdarın nediminin tabiatı gereği iyi huylu ve erdemli olması gerekir. Erdeşir: *“Bir hükümdarın basit ve seviyesi düşük kimselerle oturmasının hükümdara zararlı olacağını, edepli, şerefli ve soylu kişilerle oturmasının ise hükümdara yararlı olacağını dile getirmiştir”* (Câhız, 2015: 28). Hükümdar konuşmasını bitirene kadar onu dikkatle dinlemesi önemli bir meziyet sayılmıştır. Çünkü hükümdar aynı sözü iki kez konuşmaz ve tekrar etmez. Eğer bir söz hakkı tanınıp konuşmaya başlayacaklarsa acele etmeden, sözleri karıştırmadan ve el kol hareketlerine başvurmadan bunu yapmalıdırlar. Hükümdara karşı konuşmalarında oldukça dikkatli olmalı “hey adam”, “beni bir dinle!” gibi sözler etmemelidir (Câhız, 2015: 66-67). İnsanın biyolojik, ahlaki ve psikolojik yapısındaki eylemleri etkileyen kan, balgam, kara safra ve sarı safra gibi rahatsızlıkların nedimlerde bulunması istenmeyen bir şeydir. Ayrıca, küçük abdesti, tükürmesi ve esnemesi çok olmamalıdır, çünkü hükümdarın istediği her an sağlıklı bir şekilde yanında bulunmaları gerekir. Nedimlerin aynı zamanda bedensel sağlıklarının yanında zihinsel olarak da rahat olması; bir nedimin âşık olduğu zaman o aşğını düşünecek bir sevdanın içinde bulunmaması icap eder (Câhız, 2015: 49).

Erdem sahibi olan nedimler, hoş sohbetiyle hükümdarı dinlendirmişlerdir. Çünkü onlar hükümdarlarının hem en iyi dinleyicisi hem en iyi anlatıcısı olmuşlardır (Câhız, 2015: 29). Nedimler sarhoşluk anlarında yaptıklarından dolayı cezalandırılmamıştır. Ancak normal bir mecliste veyahut işret meclislerinde hiçbir sarhoşluk belirtisi olmazsa yaptıkları hükümdar tarafından hatasına göre cezalandırılmıştır. Aksi takdirde, bir nedim fazla içerek bedenine zarar veriyorsa hükümdarı tarafından durdurularak içmesine son verilmiştir (Câhız, 2015: 37).

Eğlencenin yanında nedimler, hükümdarlarla birlikte en ciddi konuları konuşabilen kişiler olmuştur. Nedimlerin hükümdarın yanıışlarında bunu hükümdar anlamadan ona dolaylı yollarla göstermeleri gerekmiştir. Çünkü onlar aynı zamanda hükümdarın dostudurlar. Hükümdarın müneccimlerden seçerek göreve getirdiği bazı nedimleri bulunmaktadır. Bu nedimler hükümdar için uygun vakit ve saati gözetmeli, uğur ve uğursuz zamanları bildirmeli ve hükümdarın icra edeceği işi zamanına uygun yapmasını sağlamakla görevli olmuşlardır (Nizâmü'l-Mülk, 2009: 105). Bir nedimin yemesine içmesine, oturup kalkmasına dikkat ederek tüm görgü kurallarına uyması gerekir. Hükümdarla aynı sofrada yemek yiyecekleri zaman sofradan tok kalkmaları doğru değildir (Câhız, 2015: 52).

Nedimler, mizacı kuvvetli kişiler olmalarının yanı sıra zeki kişilikleri ve saygın hareketleriyle de dikkat çekmişlerdir. Hükümdar şakalaştığı, güldüğü zaman bir nediminin başkalarının yanında o hareketleri yapmasını istememiş, saygısını her daim

göstermesini beklemiştir. Bu hususta nedim hükümdara bakmamış, gülmemiş ve şaşırmamıştır (Câhız, 2015:46). Nedimler, ilimde, bilimde, astrolojide ve tarihte bilgileriyle hükümdara sohbetlerinde eşlik etmişlerdir. Genellikle hükümdarın içki ve eğlence meclislerinde yanında olmasını istediği nedimleri şiir ve musikiden de iyi anlayan kişiler olmuşlardır. Gecesini kısaltacak kendisini eğlendirecek şiirlerle onu coşturacak kişileri yanında istemiştir (Câhız, 2015: 50).

Bozkurt, nedimlerin göreve başlamadan önce özel bir eğitimden geçtiğini söylerken onların bu eğitimde hükümdarın sohbet ve içki meclislerinde nasıl oturup kalkacaklarına, nasıl yemek yiyeceklerine hükümdarın mutlu ve mutsuz anlarında neler yapacaklarına dair eğitimlerden geçtiklerini söylemektedir (Bozkurt, 2006: 509). Ayrıca, nedimler av, çevgan, güreş gibi buldukları dönemin sporları hakkında mutlaka bilgi sahibi olmuşlardır. Bu oyunlar oynanırken hükümdarlarına isim ve künyesi ile hitap etmemişlerdir. Oyunları hükümdarları birlikte oynarken hükümdar hangi haklara sahip ise nedimleri de o haklara sahip olmuştur. Bu haklar; nedimin atının hükümdarın atının önünde olması, hakkını vermemesi, yarışlarda geri kalmamak, oyunlarda hükümdar yenecek diye ağırkanlı oynamamak gibi konular olmuştur (Câhız, 2015: 51). Ayrıca hükümdarlar özel günlerde ve bayramlarda (nevrüz ve mihrican) hediye kabulü için tören yapmışlardır. Bu günlerde hükümdarın şairleri şiirlerini, hatipleri hutbesini ve içki dostu nedimleri ise turfanda meyve sebzesini getirmiştir (Câhız, 2015: 81).

Hükümdarın yakınında bulunan kişiler ve nedimler hükümdar kan aldıracağı, hacamat yaptıracağı ve ilaç içeceği gün bunları yaptırmamıştır. Çünkü hükümdarın kanını akıtacağı gün kimsenin kanını akıtmaya hakkı bulunmamaktadır. Hükümdarın kişisel bakımlarında yaptığı işlemlerde tek olması oldukça önemlidir (Câhız, 2015: 55).

Abbasi saraylarında kıyafetlerde tercih edilen renk genellikle siyah olmuştur. Ancak nedimlerin kıyafetlerinde dönemlere göre değişiklikler olduğunu söylemek mümkündür. İbnü't- Tıktakâ, sarayda kullanılan siyah rengin yanı sıra içki meclislerinde renkli kıyafetlerin tercih edildiğini Fahri'de bizlere aktarmaktadır. İçki meclislerinde bir gelenek haline gelmiş olan renkli kıyafetlerden nedimler kırmızı, sarı ve mavi renkte elbiseler giymektedir (İbnü't-Tıktakâ, 2016: 154). Hilal Sabi ise; nedimlerin altın işlemeli sarık, iç elbise ve "mübettana" adında bir üst elbise ile bir cübbe giydiklerini bize aktarmaktadır (Bozkurt, 2006: 509-510). Daha sonraki dönemlerde Gazneli döneminin önemli şairleri arasında bulunan Ferruhi'nin söylediği beyitler sayesinde kemer ve külah giyme iznini aldığı bilgisine ulaşılmaktadır (Devletşâh,1977: 80).

3. Gazneli Döneminde Nedimlik ve Şair Nedimler

Türk-İslam devleti kimliği ile 963 ila 1186 yılları arasında Horasan Afganistan ve Kuzey Hindistan'da hüküm süren Gazneli Devleti'nin (Merçil, 1996: 480-484) hükümdarlarının saraylarında nedim bulundurmaları Acem hükümdarlarından itibaren süre gelen bir gelenek olmuştur. Acem hükümdarlarından itibaren mevcut olan bu

gelenek Gazneliler'e oradan da Büyük Selçuklular'a geçerek bir müessese haline gelmiştir. Nedimler kimi zaman sosyal alanlarda kimi zaman ise siyasi meselelerde etkili olmuştur. Gazneli döneminde ise sultanların nedimlerinin siyasi olmaktan ziyade ağırlıklı olarak sosyal görevlerde bulduklarını görmekteyiz.

Nedimlerin önemli bir pozisyonda olmaları için de birçok özelliğe sahip olmaları gerekmektedir. Nedimler, şiir, astroloji, tıp, Kur'an, tefsir, fıkıh gibi ilimler hakkında bilgi sahibidir (Keykavus, 2006: 158). Her çeşit ilimden anlayan nedimlerin, ruhlarının dostu kitaplarıdır (Ravendî, 1999: 375). Bunların yanında hükümdarın sevdiği tavla ve satranç gibi oyunları iyi bir ustalıkla sergilemişlerdir. Gazneli döneminde Sebüktegin'den (977-997) itibaren saraylarda birçok nedim bulunmuştur. Ancak Gazneli Mahmud (998-1030) ve Gazneli Mes'ud (1031-1041) dönemlerinde nedimlik müessesesinin daha bir ön planda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gazneli saraylarında bilim ve edebiyata duyulan ilgi, iktidarı elinde tutan çevreler tarafından da sevilmiştir (Yıldırım, 2012: 16). Enveri bu konuda (Palabıyık, 2002: 198); Gazneli saraylarında iki türlü nedim bulunduğunu söylemiştir. Bu nedimlerden biri iç (derûnî) nedim, diğeri ise dış (birûnî) nedimdir. Bu nedimlerin aralarında herhangi bir rütbe farkı olmadığını söyleyen Enveri, yalnızca dış (birûnî) nedimlerin sarayda sürekli bulunmadıklarını ve davet meclislerine katıldıklarını söylemiştir. Bu nedimler meclis bittikten sonra sarayı terk ederek diğeri meclise kadar sarayda bulunmamışlardır (Beyhakî, 2019: 657). Bu hususta dış (Birûni) olarak nitelendirilen nedimlere örnek olarak Emir Muhammed'in talep ettiği zaman mutriplerinin², kavallerinin ve nedimlerinin saraya gitmesini, gecenin sonunda ise herkesin tekrar eve dönmesi örnek olarak gösterilebilir (Beyhakî, 2019: 60).

Gazneli hükümdarları yanlarında tedbirli ve akıllı nedimler buldurmışlardır (Beyhakî, 2019: 92-93). Ayrıca bu kişilerin kalpleri merhamet doludur. Bazı nedimler yüksek ailelerin anlı şanlı kişilerinden seçilmişlerdir. İlk olarak akıllarına, daha sonra erdemli oluşlarına ve en önemlisi dünya görmüş kişiler olmalarına dikkat edilmiştir. Bu özellikler ile seçilen nedimler, hükümdarın hâcibleri tarafından bir hafta boyunca gözetilir, daha sonra her hususta şefaatleri istenerek serbest söz söyleme ruhsatı verilmiştir (Beyhakî, 2019: 93- 94).

Seçilen nedimler, hükümdarın sinirlendiği bir olayda hükümdara karşı çekinmeden şefkatle yaklaşır, tatlı dil göstererek o olayı iyi görmesini sağlamışlardır. Bunun yanında hükümdarların sinirli anlarında verdiği kararları imza ettirmemişlerdir. Çünkü Gazneli hükümdarları verdiği emirleri sarhoşluk anlarında üç gün imza ettirmezler bu sayede sinirleri geçtikten sonra pişman olacağı kararları engellemiş olurlarmış (Beyhakî, 2019: 93).

Hükümdar gerek duyduğu her mecliste ve her anında yanında nedimlerini buldurmışlardır. Bu yüzden hükümdarın nedimlerinde tahammül edemediği üç olay vardır; hükümdarın izni olmadan devlet işlerine karışılması, hükümdarın sırlarının ifşa edilmesi ve en önemlisi hakka tecavüz edilmesidir (Beyhakî, 2019: 192). Nedimlerin

---

² Bu terim, hükümdarın yakınında bulunan çalgıcılar için kullanılmıştır (Beyhakî, 2019: 222-223).

yaptıkları usulsüzlükler Hâceler veya devlet erkânı tarafından sultanlara bildirilmiştir. Bunun sonucunda sultan isterse o nedimini cezaya çarptırmış ya da ceza vermemiştir (Beyhakî, 2019: 145-146).

Nedimler, genellikle hükümdarın en yakın dostlarından seçilmekteydi. Bazı mertebelerden nedimlik makamına getirilen kişiler olabildiği gibi nedimlik makamından da bazı mertebelere tayin edilen kişiler olmuştur. Bir memuriyete tayin edilen kimsenin nedimliğe alınmaması gerektiğini dile getiren Nizâmü'l-Mülk nedimlerin de başka görevlere atanmaması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur (Nuhoğlu, 1995: 218). Ancak bu durum Gazneli saraylarındaki tayinler için pek mümkün olmamıştır.

Gazneli hükümdarlarının en hassas olduğu konulardan biri adalet olmuştur. Adaletli olmayan bir hükümdarın mevcudiyetini koruyamadığını düşünmüşlerdir. Devlet işlerinde adaletli tutumlarıyla ön plana çıkan Gazneli hükümdarları bu adaleti eğlence ve içki meclislerinde de büyük bir titizlikle göstermişlerdir. (Beyhakî, 2019: 625). Gazneli dönemi hükümdarları eğlenceye oldukça önem verirlerdi. Onların meclisleri eğlence ve sohbet içerisinde geçerdi. Meclislerinde mutripler çalar, hükümdarlar ise nedimleri ile hoş sohbetler ederek neşeli zamanlar geçirirlerdi. Bu meclisler Gazneli hükümdarlarının devlet işlerinden bunaldığı zaman sığındığı ve devletle alakalı önemli kutlamalar olduğu zaman ilk akla gelen meclisler olmuştur. Bu konu ile ilgili şair Münetebbî'nin kasidesindeki bir beyiti şu şekildedir; "*Padişahın eğlence meclisini ve onun savaşını görmüş olmalısın. Onun zafer ve neşesi de hesaba sığmaz*" (Beyhakî, 2019: 258).

Gazneli dönemi nedimleri eğlence meclislerinin yanında hükümdar istediği sürece devlet işlerine de müdahil olabiliyorlardı. Hükümdarlar istediği zamanlarda nedimlerini seferlerde yanlarında götürüyorlardı (Beyhakî, 2019: 423). Bunun yanında da mezalim, vezaret meclislerinde bulunan nedimler bazı zamanlarda da hükümdarın devlet ile alakalı bir sorunu veya olayında hükümdarın yanında oluyorlardı. Hükümdar destek almak istediği zamanlarda nedimlerine konuyu anlatır, sorular yöneltir ve fikirlerini sunmalarını isteyebilirdi (Beyhakî, 2019: 437-438).

Acem hükümdarlarından süre gelen bir gelenek olan ve Gazneli dönemi hükümdarlarının da sıklıkla uyguladığı bir durum vardır. Bu durumda nedimler devletin mühim işleri için haber getirir ve götürürlerdi. Bu haberleri ise ilk olarak dönemin hâcelerine kâğıt yazdırarak yaparlardı. Hâceler ise bu kâğıtları hükümdarlarına iletirirlerdi (Beyhakî, 2019: 127). Hükümdara gönderilecek haberler yine hâce tarafından nedimlere görev verilerek yaptırılır ve hükümdara iletirilirdi (Beyhakî, 2019: 250). Nedimler, haber göndermelerinin yanında sultanlarının emrettiği gizli işleri de yapıyorlardı. Mesela Sultan Mahmud, müşrif ve nedimlerini Herat'ta bulunan ve şehzadelikliğini orada geçiren Emir Mesud'un gizli evini görmeleri için görevlendirmişti (Beyhakî, 2019: 105-106).

Gazneli dönemi hükümdarlarında cenk ve av tutkusu bulunmaktaydı. Bu sebeple ava gitmeyi çok severlerdi. Her ava gittiklerinde de yanlarında mutlaka mutriplerini, nedimlerini ve yakın adamlarını götürürlerdi (Beyhakî, 2019: 168, 222). Avdan sonra şarap meclisleri kurarak gecelerini güzel geçirmelerini sağlardı. Hükümdarların nedimleri akıllı ve erdemli kişiler olmalarının yanında çok iyi sır da tutabilmelilerdir. Hükümdar herhangi bir konuda onlara kayıtsız şartsız güvenmelidir. Gazneli dönemi hükümdarlarının bu konuda güvendiği birçok nedimleri bulunuyordu. Bu sebepten dolayı diğer dönem hükümdarları gibi onlarda belirledikleri bazı nedimlerini elçilik görevi ile görevlendirmişlerdir (Yılmaz, 2021: 124-125).

Gazneli hükümdarları için bir diğer önemli adet ise gelen misafirlerin meclislerde ağırlandıktan sonra evlerinde de güzel bir şekilde ağırlandıklarıdır. Bu sebeple Gazneli hükümdarları bazı içki meclislerinden sonra önemli kişilerin arkasından has nedimleri ve has mutriplerini o kişilerin evlerine göndererek ziyafet verdirirlerdi (Palabıyık, 2002: 223). Nedimler, ramazan aylarında hâcibler ve hizmetkârlarla birlikte hâne-i bozorg'da³ nöbette bulunurlardı (Beyhakî, 2019: 488). Ramazan ayında hükümdarların yanında nedimleri ve diğer devlet erkânı bulunmaz sarayın içinde yalnız başına iftarlarını yaparlardı. Bu durum hükümdarın isteğine göre de kimi zaman değişiklik gösterebilirdi. Hükümdar bazı ramazan aylarında oruç tuttuklarında nedimleri ve maiyetinde ki kişilerle birlikte iftar yapabiliyordu (Beyhakî, 2019: 508).

Gazneli hükümdarları Şaban ayının sonlarında düzenlenen "kulûh-endâz"⁴ eğlencelerinde ve Mihriğân⁵ bayramlarında nedimleriyle ve mutripleriyle birlikte işret meclislerinde eğlenmeyi oldukça çok severlerdi (Beyhakî, 2019: 465-467). Gazneli hükümdarları nedimlerini hediyesiz ve bahşişsiz bırakmazlardı. İstekleri zaman diğer devlet erkânı ile birlikte onlara yüksek miktarlarda bahşişler ve hediyeler dağıtırlardı (Beyhakî, 2019: 115).

Gazneli döneminde önemli mevkilerde olan devlet erkânlarının da nedimleri olmuştur (Keykavus, 2006: 158). Hükümdarlar gibi saraylarda içki meclisleri olmayan devlet erkânları da kendi evlerinde kendi nedimleri ile birlikte çalıp eğlenip edebi sohbetler yapmışlardır.

Gazneli döneminde nedimlerin kendilerine has bir giyim tarzları olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Yalnızca bu göreve getirilen kişiler sultanın emriyle o göreve mahsus hil'atlarını giyerlerdi. Daha önceleri nedimlik görevindeyken Irak hazini görevine getirilen Bu'l Hasan-i Kerecî'yi tekrar nedimlik görevi verilerek hil'at giydirilmiştir (Beyhakî, 2019: 577). Bunun yanında sultanın önemli şairlerinden Ferruh'un önceleri sultanın nedimleri arasında olmasına rağmen kemer ve külah kullanma yetkisi yokken, daha sonra bu kemer ve külahı kullanma yetkisinin verildiği söylenmiştir (Palabıyık, 2002: 197).

³ Tarih-i Beyhâki'de büyük ev yerine kullanılmıştır.

⁴ Şaban ayının sonlarında yapılan şenlik ve eğlencelere verilen ad (Beyhakî, 2019: 465).

⁵ İran'ın sonbahar ekinoksu günlerinde kutlanan ikinci büyük bayram (Bozkurt, 2020: 38).

Gazneli ve Selçuklu hükümdarları yaşamlarını genel olarak sarayda geçirdiği için sarayların düzenini burada bulunan görevliler sağlamaktadır. Hükümdarlar, saraylarda eğitime, bilime de oldukça önem vermişlerdir. Bunun için yanlarında daima bilgili kişiler bulundurmışlardır. Devlet erkânının yanı sıra nedimler ve şairler de saray topluluğu içerisinde yer almıştır. Hükümdarların edebiyat, şiir ve musikiye olan ilgileri onları şairlerine daha çok bağlamıştır. Edebiyata ve şiire verilen önem her iki dönemde de Sultanların şairlerine verdikleri önemden anlaşılmaktadır. Sultanlar tarafından saraylara dönemin başarılı şairleri alınmış, onlara hürmet ve sevgi gösterilmiştir (Kartal, 2001: 58).

Gazneli döneminde öne çıkan birçok nedim bulunmaktadır. Nizâmü'l-Mülk, Gazneli sarayında yirmiye yakın nedimin bulunduğunu söylemektedir (Nizâmü'l-Mülk, 2009: 125). Bu nedimler hükümdarların her anında yanında olmakla birlikte çok yakın dostluklar kurduğu ve güvendiği kişiler olmuşlardır. Beyhaki'de adı geçen nedimler şunlardır; Bû- Sehli Hamdevi, Bu'l Hasan Hasîrî, Bul Hasan-i Kerecî, Bu'l Hasan-i Akîlî, Muzaffer-i Hâkim, Abdülmelik Tusî, Tabib Bû Nasr, Bû-Sehl-i Zûzeni. Ancak ne yazık ki kaynaklarda bu nedimlerin hayatları hakkında bilgi bulunmamaktadır (Beyhakî, 2019).

Gazneli hükümdarları edebi sohbetleri, güzel şiirleriyle kendilerine dost olan birçok şairi saraylarına almışlardır. Şairlere verilen bu önem onların nedimlik makamlarına getirilmesiyle çok açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü şairler kasidelerinde savaş, korku, gazap, keder, içki, acı, aşk ve güçlülük duygularını şüphesiz en iyi yaşatan kişiler olmuşlardır. Sultan Mahmud'un şairleri sevmesi ve onlara cömert bağışlarda bulunması da bunun açık bir örneğidir. Sultan Mahmud, her yıl 400 dinardan fazlasını da şair ve âlimleri için ayırmış ve harcamıştır (Kazvîni, 2015: 314-315). Sultan Mahmud ile birlikte Gazneli saraylarının vazgeçilmezi olan bu üstatların kasideleri, sohbetleri, bilgileri hükümdarları etkilemiş ve nedimlik mertebesine getirilmelerine vesile olmuştur. Hükümdarların her zaman yanlarında bulunarak iyi bir dost ve sırdaş olduklarını göstermişlerdir. Hükümdarları hoş sohbetleriyle eğlendirerek güzel kasideleriyle dinlendiren şairler şunlardır; Unsuri, Firdevsi, Esedi, Escedi, Gazairi, Ferruhi ve Menûçîhrî (Devletşâh, 1977). Bu şairler genellikle sultanın şarap meclislerinde, seferlerde ve savaş anlarında yanlarında olmuş onlara övgü dolu birçok kaside yazmışlardır.

Gazneli döneminin önde gelen nedim şairlerinden ve kaside ustalarından olan Unsurî (d. 961-ö. 1040), ailesini kaybettikten sonra kendisine kalan mal varlığı ile baba mesleği olan ticaretle uğraşmaya başlamış, ancak bir gün iş için çıktığı yolda elindeki tüm mal varlığını kaptırmış, canını zor kurtarmıştır. Daha sonra ilim öğrenmek için çaba sarf ederek şairliğe yönelmiştir (Atalay, 2012: 162). Sultan Mahmud'un küçük kardeşi Belh Emirî Nasr'ın kendisini beğenmesi akabinde Gazneli Sarayına girmeyi başarmıştır. İlerleyen zamanlarda Sultan Mahmud ve Mesud'un önemli şairleri arasında yerini almıştır. Şiirleri genellikle delillendirme, savunma ve hitap tarzındadır (Yıldırım, 2012: 33). Devletşah Tezkiresinde, Unsurî'nin dönemin şairlerinin en önemlilerinden olduğunu, şairlikten başka erdemlerinin de bulunduğunu söylemiştir. Bu erdemlerden birinin hâkim

sıfatıyla anılmak olduğunu da eklemiştir (Devletşâh, 1977: 78). Gazneli sarayına ne zaman girdiği tam olarak bilinmeyen şair, ilim, edep ve şiirdeki başarılarından dolayı Sultan Mahmud'la daha çok yakınlaşarak saraydaki yerini korumayı başarmıştır. Bu olaylardan biri; Sultan Mahmud'un bir içki meclisinde bir erkekten saçının uzun kısımlarını kesmesini istemesi üzerine ertesi gün duyduğu pişmanlık üzerine sıkıntıya düşmüş ancak Unsurî'nin kaleme aldığı mısralarla sıkıntısı ortadan kaldırılmıştı (Starr, 2019: 443). Sultan Mahmud'un nedimi, başarılarının ödülü olarak sefer sırasında ve saray içerisinde yer alan şairlerin reisi makamına getirilmiştir (Şahinoğlu, 1986: 42).

Kaside şairi olarak bilinen Unsurî ise Sultan Mahmud'un fermanıyla tüm memleketin Melikü's-şuarâlığına getirilmiştir (Devletşâh, 1977: 79). O bu unvanla birlikte, sarayda bulunan yaklaşık 400'e yakın şairlerin şiirlerini inceleyip düzenlemekle görevlendirilmiştir. Unsurî'nin kontrol etmediği hiç bir şiir sultanın huzuruna çıkmamıştır (Şahinoğlu, 1986: 42). Sefer sıralarında Sultan Mahmud'un her zaman yanında olan Unsurî, Somnât fethini anlattığı kasideyle o dönemin tarihine ışık tutmuştur. Aynı zamanda yazdığı önemli kasideler ile servetine servet ekleyerek kimi şairin tezkirelerinde servetinden sıkça söz ettirmiştir (Yıldırım, 2012: 79-80).

Sultan Mahmud'un sarayında kendine has kişiliği, üslubu, başarılı ve övgü dolu kasideleriyle şairlerin üstadı olarak tanınan Unsurî, Sultan Mahmud'un ölümünden sonra melikü's-şuarâlık görevini Sultan Mes'ud döneminde de korumayı başarmıştır (Şahinoğlu, 1986: 43).

Dönemin bir diğer önemli şairi, gazel ve kasideleriyle tanınan Firdevsî (940- 1020), sonraları İran'ın İslam öncesine ait Pehlevî dilindeki eserlerin ortaya çıkmasıyla ve Farsça'ya çevrilmesiyle bu olayların etkisinde kalarak İran tarihini öğrenmek için bir süre Pehlevî dilindeki eserlere odaklanmıştır (Kanar, 1996: 125-126).

Firdevsî (940-1020), klasik Fars şiiri dâhileri arasında yer almıştır (Yıldırım, 2012: 29) Fars edebiyatını yeniden canlandırmaya başlayan şair 980 ve 990 yılları arasında Şehnâme'yi yazmaya başlamıştır (Yıldırım, 2012: 31). Eserini büyük bir hükümdara armağan etmek isteyen Firdevsî, ilk olarak parçalar halinde Gazneli Mahmud'un hükümdar olması üzerine Sultan Mahmud'a göndermiştir (Ritter, 1964: 644-645). Beklediği ilgiyi alamayınca tamamlanmış hali ile birlikte Gazne'ye gitmiş ancak burada da beklediği ilgiyi görememiştir. Bunun sonrasında da Sultan Mahmud'a hicviyesini yazmıştır. Bu hicviye yaklaşık 100 beyitten oluşmaktadır (Ritter, 1964: 644-645). Sultan Mahmud'dan beklediği ilgiyi göremeyince, hicviyenin duyulmasını isteyen Firdevsî, Hicviyesini Taberistan'a giderek Bâvend hanedanından kumandan Şehriyâr'a sunmuştur. Şehriyâr'ın bu hicviye'yi satın alarak yaktığı rivayet edilmektedir. Umduğu hiçbir şey gerçekleşmeyen Firdevsî, Tus'â dönerek yoksulluk içinde hayatını devam ettirmiş, 1020 senesinde ise hayatını kaybetmiştir (Devletşâh, 1977: 85-86). Firdevsî'nin yazdığı Şehnâme, Dünya'da hiçbir devlete nasip olmayan bir tarihi anlatmaktadır. Şehnâme'de, İran tarihinden, ilk insandan Yezdigerd 3.' e kadar ve İranlıları ilgilendiren her bilgi mevcuttur. Dil açısından sade, ifade bakımından kusursuzdur. Birçok tasvirle birlikte teşbih sanatında da muazzam bir örnek olmuştur (Ritter, 1964: 648). Sultan Mahmud

döneminin yetenekli şairlerinden olan Firdevsî, Moğol dönemine kadar yaşamış en büyük şair olarak bilinmiştir (Yıldırım, 2012: 42).

Dönemin önemli şairlerinden Menûçihri'nin (ö. 1040), asıl mahlasını iyi eğitimler neticesinde Gazneli Mahmud'un damadı, Ziyârîlerden Falak Ma'ali Minuçihri b. Kabûs'un hizmetine girdiği bu hükümdarın adından aldığı söylenmektedir (Ateş, 1979: 340). Uzun bir uğraş ve yolculuğun ardından Gazne sarayına ve şairler arasına girmeyi başaran Menûçihri, üstad şairler tarafından başta kabul edilmemiş, ancak başarılı bir imtihandan sonra aralarına girmeyi başarmıştır. Bu imtihanın kanıtı ise mum tasviri ile yaptığı Unsurî'nin methini yaptığı Şam'î'ya kasidesidir (Ateş, 1979: 341). Menûçihri bu şiirinde, Unsurî'yi; *"Şiirin ipek örtüsü altında Azer'in putu ve Brehmen'in puthanesi olarak"* görmüştür (Armutlu, 2017: 75).

Başarılı bir şair olarak, Gazne sarayında yaşamını devam ettiren Menûçihri, Sultan Mesud'un en yakınında bulunan kişiler arasında yerini alarak, meclislerine katılmıştır. Duyduğu mutluluktan Sultana ve devlet erkanına methiyeler yazmıştır. Bunların karşılığında da rahat bir yaşam sürmüştür. Ancak kendisinin sultana olan yakınlığı bir saray şairi tarafından kıskanılmıştır. Bu tatsız olay sonucu olumsuz durumlarla karşılaşan Menûçihri şu beyiti dile getirmiştir: (Armutlu, 2017: 76).

"Ben, kıskançların bana kıskançlık yaptıkları böyle bir kişiyim.

Ey müminlerin şerefli Emiri! Zulme uğrayanların hakkını ver"

Arap dili ve edebiyatıyla ilgilenen şair, şiirlerinde eski şairlerin tarzını devam ettirek sadece ve açık bir dil kullanmıştır (Yıldırım, 2012: 33). Şiirlerinde eğlence, neşe ve mutluluk gibi konular oldukça açık bir şekilde işlenmiştir (Yıldırım, 2012: 88) Eğlence temalarının yanı sıra tabiat ile ilgili renkli tasvirleri de bulunmaktadır (Yıldırım, 2012: 91). Hayatının büyük bir bölümünü Gazne sarayında ve Sultan Mesud'un hizmetinde geçiren Menûçihri, Gazneli döneminin başta gelen ve önemli şairlerinden olmuştur (Ateş, 1979: 342).

Ferruhî-yi Sîstânî (ö. 1038), Gazneli Mahmud'un 998 senesinde tahta çıkmasıyla birlikte Gazne sarayına adımını atarak saray şairleri arasında yerini almıştır (Ritter, 1964: 573). Sarayda kendisine verilen birçok görev bulunmaktadır. Bu görevlerin başında ramazan ve kurban bayramları, nevruz ve mihrîcân gibi önemli günlerinde hükümdar için övgü dolu kasideler yazmak vardır. Bu övgü dolu kasidelerinin 44 tanesi Sultanın övgüsünde söylenmiş beyitlerdir (Yıldırım, 2012: 31). Bunun yanında hükümdarın işret meclislerinde çenk çalarak onun ruhunu dinlendirip manzumeler söyler, şiirlerinde Sultanın beğendiği yerlerin tasvirini yapar ve seferlerinde yanında bulunarak harp ve zaferlerini şiirler ile müjdelere (Bruijn, 1999).

Ferruhî'nin yaşanan olayları şiire dökmesi edebi açıdan olduğu kadar Gaznelilerin tarihi açısından da oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Kaside, seferden bahseden tarihçilerin yararlandıkları başlıca kaynaklar arasında yer almaktadır (Ritter, 1964: 573).

Yazdığı divanlar, Sultan Mahmud döneminin ekonomik açıdan iyi bir seviyede olduğunu ve her yerde eğlence meclislerinin düzenlendiği neşeli bir dünyayı göstermiştir (Yıldırım, 2012: 66). Kasidedeki başarılarının yanında musikideki başarılarıyla da çok iyi tanınan Ferruhî'nin çok iyi çeng çaldığı da bilinmektedir (Yıldırım, 2012: 65).

Nâsır-ı Hüsrev (d. 1003- ö. 1101), Fars dilinin en yetenekli şairleri arasında yer almaktadır. Şiirlerinde felsefeden, dini konulardan bahseden şair, döneminde kendine has bir üslup oluşturmayı başarmıştır (Azamat, 2006: 396). Şiirlerinde genellikle dünyadan kopma, köşeye çekilme, ruh ile bedeni birbirinden ayırma gibi temaları işlemiştir (Yıldırım, 2012: 82). İyi bir eğitim hayatı geçirmiş ve o dönemin tüm ilimleri hakkında bilgi sahibi olmuştur (Berthels, 1964: 96). Yazdığı *Sefernâme* (1045-1052) adlı eserinden hareketle dini ilimlerin yanında tabii ilimler, felsefe, matematik alanlarında da bilgi sahibi olduğu, bunların yanında Arapça ve Farsça şiirler ile ilgilendiği anlaşılmaktadır (Azamat, 2006: 395). Yirmili yaşlarda Belh'te bulunan Hüsrev, ilk olarak Gazne Sarayında bulunarak Sultan Mahmud'un daha sonra ise oğlu Mes'ud'un hizmetinde çalışmıştır. Saraydaki görevi kâtiplik olan Hüsrev 1041 yılına gelindiğinde Selçuklular'a hizmet vermeye başlamıştır. (Berthels, 1964: 96).

Esedî Tûsî (ö. 1073), Sultan Mahmud zamanında sarayda bulunan şair, hem Firdevsi'nin öğrencisi hem de Horasan şairlerinin üstadı olarak bilinmektedir (Devletşâh, 1977: 69). Münazara tarzındaki manzumeleriyle bilinmektedir (Yıldırım, 2012: 28). Sultan Mahmud tarafından kendisine Şehname'yi yazma görevi verilmiş ancak bu görevi başlarda üstlenmemiştir. Daha sonra Firdevsî'nin ölüm döşeğindeyken isteğini kırmayarak çok kısa bir zaman diliminde 4000 beyitini yazarak Şehnameyi tamamlamıştır (Devletşâh, 1977: 70). Selçuklu'ların Horasan'ı ele geçirmesi üzerine Tûs'tan ayrılan şair, Deylem hükümdarlarından Ebû Nasr Cestân'ın yanına gitmiştir. Ve burada on iki yıl boyunca saray şairliği yapmıştır. (Bilgin, 1995: 370).

Devletşah *Tezkiresin'de*, Gazayirî-i Razî 'nin büyük şairler arasında yer aldığını söylemiştir. Saraya ne zaman girdiği belirtilmese de Gazne sarayına girdikten sonra şairler arasında yerini alarak buradaki şairlerle sohbetlere ve tartışmalara katıldığı söylenmektedir (Devletşâh, 1977: 66).

Gazayirî, şairlikte temiz bir dil kullanmış ve bunu büyük bir ustalıkla sergilemiştir. Günümüze ulaşan Gazneli Mahmud'u övdüğü bir kasidesi bulunmaktadır. Bu kasideyi çok beğenen Sultan Mahmud, kendisini ödüllendirmek amacıyla içerisinde 14.000 dirhem bulunan yedi altın kese hediye etmiştir. O kasidedeki mübalağa şu şekildedir: *"Eşi ve benzeri olmayan Tanrı iki dünyayı birden yaratmamakla doğru bir iş yapmıştır. Yoksa o (Sultan Mahmud) cömertlik gösterdiği bir günde her ikisini de bağışlar ve kulların Tanrı'dan ümitleri kalmazdı"* (Devletşâh, 1977: 67-66).

Bîrûnî (d. 973- ö. 1048), Gazne serüveni ise Gazneli Mahmud'un "Ebu Nasr Mansur ve Abd'al-Şamad'ı" gibi üstatlarla kendisini Gazne'ye götürmesiyle başlamaktadır. Birûnî, Gazne'deki ilk yıllarında önceki siyasi hayatı yüzünden esir düşmüş ancak iyi bilgisi ve âlimliği sayesinde devlete hizmet etmesi kararlaştırılarak serbest bırakılmıştır (Gökmen, 1979: 637). İlk başlarda Gazneli Mahmud'un veziri Meymendî yüzünden Sultanla pek

fazla iletişim kuramasa da desteklerini her zaman hissetmiştir. Daha sonraları Sultan Mahmud ile kendisi arasında derin bir bağ oluşan Bîrûnî, ikinci vatani olarak Gazne'yi "doğunun başşehri" olarak tanımlamıştır. Gazne'de geçirdiği uzun yıllar boyunca ilmi çalışmalarını devamlı ilerleten Bîrûnî, tabiat araştırmaları, astronomi gözlemleri, matematik çalışmaları gibi araştırmalarına derinlik kazandırmıştır. Bu araştırmalardan yeni bir astronomik âlet icat etmiş ve bu âlete "Yeminî Halkası" adını vermiştir (Starr, 2019: 412). Âlimliğinin yanı sıra devlet erkânıyla olan yakınlığı çeşitli kültürlerle olan münasebetlerine de yansımıştır (Tümer, 1992: 208-209).

Sultan Mahmud'un 1002-1006 senelerinde Hint Okyanusuna kadar uzanan toprakları ele geçirmesi üzerine 8. Yüzyıldan itibaren Hint kültürünü, astronomi, matematik, tıp, edebiyat gibi tercümelelerinden tanımaya başlamış ve çeşitli bahanelerle Hindistan'ı birçok kez ziyaret etmiştir. Hindistan'ı konu alan "*Tahkiku mâ li'l-Hind*" (Hint İncelemeleri Kitabı, 1030) adlı eseri de bu dönemin önemli kaynakları arasındadır. Bîrûnî, Sanskritçe'yi bir ölçüde öğrenerek Hintli bilginleri yaptığı konuşmalarda kendisine hayran bırakmıştır (Tümer, 1992: 208).

Gazneli Mahmud'un ölümünün ardından kendisinden "âlemin aslanı", "zamanın yegânesi" olarak bahsetmiştir (Tümer, 1992: 208). Daha sonra Sultan Mahmud'un oğlu Sultan Mes'ud'un himayesine giren âlim, Sultana hem danışmanlık yapmış hem de ilmi çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir. Gazneli döneminin önemli eserlerinden olan "*Tahdîdü nihâyâti'l-emâkin, Makâle fi'stihrâci'l-evtâr fi'd-dâ'ire, Tahkiku mâ li'l-Hind*" eserlerine "*Kânûnü'l-Mes'ûdî*" eserini de eklemesi onu ilmi hayatının zirvesine ulaştırmıştır (Tümer, 1992: 208).

4. Büyük Selçuklu Döneminde Nedimlik Makamı ve Şair Nedimler

Büyük Selçuklu döneminde saray içerisinde ve dışarısında önemli bir konumda olan nedimler, sosyal olduğu kadar siyasi görevlerde de yer almışlardır. Selçuklu saray teşkilatında Köymen'in verdiği bilgilerden anlaşılacağı üzere görevliler iki ana gruba ayrılmıştır (Köymen, 2011: 90). Bunlardan ilki saray büyükleri olarak adlandırılan ekâbir-i hâsslardır ve bu grupta; hâcibler, emîr-i hares, vekîl-i hâss, silâhdâr, âbdâr, çâşnigîr, şarabdâr, câmedârlar bulunmaktadır. Bir diğer grup ise saray küçükleri olarak adlandırılan Çâkirân'lardır. Buradaki görevli kişiler ise; "çavuşân", "pâspânân", "nevbetiyan" gibi padişahın maiyetinde bulunan kimselerdir. Nedimlerin en az hâcibleri ve vezirleri kadar hükümdarın yanında bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu sebepten dolayı saray büyükleri ve küçüklerinin görevleri incelendiğinde nedimlik müessesesinin de saray büyüklerinin (ekâbir-i hâşş) içerisinde yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Büyük Selçuklu döneminde hükümdarın siyasi hayatı olduğu kadar özel hayatı da oldukça önem arz etmektedir. Hükümdar bu özel hayatını hem sarayın içerisinde hem de sarayın dışarısında yaşamaktadır. Hükümdarın özel hayatında her biri ayrı görevlerde bulunan saray mensupları bulunur ve hükümdar ilim ve irfan sahibi bu kişileri özel

hayatına dâhil ederek yaşamına devam ederdi. Hükümdarlar nedimleriyle kimi zamanlarda yalnız kalarak işret meclislerinde bulunurlardı (Köymen, 2011: 112).

Hükümdarın nedimleri ile eğlenmesi, yeri geldiğinde ise edebi sohbetler yapması kaçınılmaz olmuştur. Bu hususta Alâeddin Keykubat'ın saltanat yıllarında şişe ile kadeh arasında yabancılık kalmadığını, halkın sefasının arttığını söyleyen İbn-i Bibi, Keykubat'ın has nedimleriyle birlikte istişare ve işret meclislerinde sohbetlerde bulunduğunu bize aktarmıştır (Gençosman, 1941: 34).

Büyük Selçuklu hükümdarlarının saray içerisinde görüşmelerini ikiye ayırdıkları görülmüştür (Köymen, 2011: 112). Bunlardan biri münferit görüşmeleri diğeri ise toplu görüşmeleridir. Hükümdar toplu görüşmeleri genel olarak devlet ile ilgili konularda yapmaktadır. Bir veya birkaç kişi ile birlikte görüştüğü münferit görüşmelerine nedimleri de dâhil etmek mümkündür. Hükümdarın özel hayatında yapılan bu görüşmelerde eğlence meclisleri dâhil edilirse resmi hayatında uygulanan kaideler aynı şekilde yapılmaktaydı. Bu görüşmelerin yapılıp yapılmayacağı ise saray kapısında bulunan perdeden anlaşılıyordu (Köymen, 2011: 113-114). Buna göre sarayın kapısında bulunan perde kaldırılmış ise hükümdarın o gün görüşme yapacağı; perde indirilmiş ise görüşme yapmak istemediği anlaşılmıştır. Bu hususta söyleyebiliriz ki hükümdarların özel hayatlarında önemli bir yere sahip olan nedimler, hükümdarın münferit meclislerinin de vazgeçilmezi konumunda olmuşlardır.

Büyük Selçuklu nedimleri, Acem hükümdarlarından beri saraylarda bulunan ve hükümdarın her daim yakınında bulunan kişiler olmuşlardır. Hükümdar, kendisi için önemli bir noktada bulunan nedimleri samimi olacağı ve kendisine lâyük kişilerden seçmelidir (Köymen, 2011: 115). Bunun sebebi ise herhangi bir sarhoşluk ve kimsenin bilmesini istemediği hallerinin duyulmasının önlenmesi içindir. Ancak yukarıda bahsi geçen Gazneli dönemi nedimlerinin başka mertebelere yükseltilmiş veyahut başka mertebelerden nedimlik makamına getirilmiş kimseler olduğu bilinmektedir. Bu durum Büyük Selçuklu dönemi nedimleri için geçerli olmamıştır. Nizâmü'l-Mülk bu konuda bir vazife ve memuriyete tayin edilen kimsenin nedimliğe alınmaması gerektiğini söylemiş, ayrıca nedimlerin de başka görevlere atanmaması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur (Nizâmü'l-Mülk, 2009: 124). Her ne kadar Nizâmül-Mülk'ün verdiği bilgiler doğrultusunda nedimlik mertebesinde bulunan kişilerin başka mertebelere getirilmemesi gerektiği söylene de istisnaları görmek mümkündür. Bazı olaylarda nedimlerin hükümdarın yanında başka konumlarda olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; Sultan II. Muhammed (1153-1159) vezirinin ölmesi üzerine kendisine uzun süre nedimlik yapmış olan Ziyaeddin İsfahanî'yi vezirlik makamına atamıştır (Merçil, 2014: 270).

Büyük Selçuklular'da da göreve getirilen nedimlerin yaşını başını almış ve tüm cihanı dolanmış kişilerden olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca hükümdarlar, iyilik ve kötülüğün farkında olan kişileri nedimlik mertebesine getirmiştir (Ravendî, 1999: 374). Hükümdarların isteği üzerine göreve getirilen nedimler, kimi zamanda yaptıkları hatalardan dolayı nedimlik mertebesinden alınarak ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bu

hususta Nizamü'l-Mülk'ün damadı ve Tuğra divanı başkanı olan Kamalüddeve Ebur-Rıza'nın oğlu ve divanda nâibi olan Seyyidürrüesâ Ebu'l-Mehasin, Sultan Melikşah'ın (1072-1092) onu çok sevmesi üzerine nedimliğine getirilmiştir. Ancak Nizamü'l-Mülk'ün kendisi ve adamları üzerinde yaptığı şikâyetleri iftira niteliği taşıdığı için daha sonra Sultan Melikşah tarafından gözlerine mil çektirilerek Sâve kalesine gönderilmesi emredilmiştir (Sevim ve Merçil, 1995: 127).

Büyük Selçuklu dönemi hükümdarları nedimlerini bazı kurallar ve kaidelerle seçmişlerdir. Bazı nedimler, münecim ve tabiplerden seçilmiştir (Köymen, 2011: 56). Nedimleri tabiplerden seçen hükümdarların amaçları onların uyguladığı tedavileri öğrenmektir. Münecimleri nedim olarak atayan hükümdarların gayesi ise uğurlu ve uğursuz zamanları bilmek, zamanlarını doğru değerlendirmek istemelerinden kaynaklanıyordu. Kimi hükümdarlar ise bu iki mertebedeki kişileri hayatlarını renksizleştirmemek için hayatlarına dâhil etmek istememiş, gerek duydukları zaman çağırılmalarından yana olmuşlardır. Hükümdarlar için müzik, eğlence ve en önemlisi edebi sohbetler ve şiirler oldukça önemlidir. Nedimlerin de bu dallara vakıf olmasını isteyen Selçuklu sultanları şairlerini nedimlik mertebesiyle ödüllendirmişlerdir. Şairleriyle birlikte hoş sohbetler yapan Doğanşâh bin Alparslan onların her birini nedimlik makamıyla ödüllendirmiştir (Kartal, 2001: 66).

Nedimlerin hükümdarların hayatlarında olmaları için bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Yine yukarıda bahsedilen belli başlı özellikler erdem, akıl, güler yüz, iyi bir ahlâk, merhamet, ketumluk Büyük Selçuklu saraylarında bulunan nedimler içinde aranan özellikler olmuştur. Nedimler huylarının yanı sıra güzel bir çehreye de sahip olmalıdır. "*Yüzün güzelliği dostluğu, kardeşliği arttırır*" denilmiştir (Ravendî, 1999: 375).

Büyük Selçuklu döneminde nedimlerin giyim kuşamları ve aldıkları maaş hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Herhangi bir kaynaktan onların resmi bir kıyafetleri, net bir maaşları olduğu söylenmemektedir. Yalnızca nedimlerde aranan güzel yüz ve temizlik gibi özelliklerden yola çıkarak onların hali hazırda nizam ve tertipli bir giyimleri olduklarını düşünülmektedir. Maaşları için, hükümdarların onlara yaşamlarını sürdürece kadar bir maaş bağladıklarını söyleyen Nizamü'l-Mülk hükümdara karşı sevgi ve saygılarının doğrultusunda kendilerini idare edebileceklerini bize aktarmaktadır (NizâmülMülk, 2009: 125).

Büyük Selçuklu şairlerinden Mu'izzî (d. 1048- ö. 1127), ilk olarak babasının verdiği destekle birlikte Selçuklu saray şairlerinin içerisinde yer almıştır. Ancak bu süre zarfında sarayda beklediği ilgiyi görememiş ve bir yükselme elde edememiştir (Karaismailoğlu, 2020: 98). Sarayda ve Sultan Melikşah'ın gözünde yükselişi ise bir bayram gecesini gerçekleştirmiştir. Bu bayram gecesinde bayram hilali için toplanan Sultan ve devlet erkânının yanındaki şairler arasında yer alan Mu'izzî, Sultan Melikşah için hilali tasvir eden bir şiir söylemiştir. Bu rubâî şu şekildedir: "*Ey ay, sen padişahın soyuna benziyorsun*

yahut da işveler eden o güzellik kaşlarına. Gûya sen altından yapılmış bir nalsın, sen, sanki feleğin kulağında küpesin.” (Devletşâh, 1977: 94).

Muizzî'nin okuduğu rubaîden oldukça etkilenen Sultan Melikşah, kendisini emîrû'ş-şuarâlîğe yükseltmiş ve saraydaki başarılarını desteklemiştir. Sultan Melikşah, Muizzî'yi emîrû'ş-şuarâlîkle onurlandırmakla kalmamış, konumunu Rum elçilik göreviyle de taçlandırmıştır. Bu görevle birlikte Muizzî'nin kırk katar kumaş yüklü devesi ile İsfahan'a gittiği rivayet edilmektedir (Devletşâh, 1977: 94-95). Yaptığı hilal tasvirli şiirden sonra da lirik tarzında yazdığı şiirler oldukça ilgi görmüş ve Sultan Melikşâh'ın “Müizzü'd-dünyâ ve'd-dîn” lakabından dolayı Muizzî mahlasını alarak nedimlik mertebesine getirilmiştir (Karaismailoğlu, 2020: 98).

Avfi'ye göre Muizzî bir Fars şairi olarak Selçuklu devletinde önemli makamlar elde etmiştir (Yıldırım, 2012: 81). Sultan Sencer'in tahta geçmesiyle birlikte 1097 yılında tekrar Selçuklu sarayına girerek emîrû'ş-şuarâlîk mertebesiyle onurlandırılmıştır. 400 şairden oluşan zümrenin reisi tayin edilen Muizzî, hayatının son gününe kadar Selçuklu saray şairleri arasında yerini korumuştur (Berthels, 1979: 560).

Bir diğer şair *Enverî* (ö. 1189), Selçuklu Sarayına Sultan Sencer'in hükümdarlığı döneminde girmiştir. Râdegan civarında medresenin önünde otururken Sultan Sencer'in alayına denk gelmiştir. Bu alayda ata binmiş, köleleri olan gösterişli bir adamın saray şairi olduğunu öğrenince şunları söylemiştir: “ *Subhân, benim ilmimin bu kadar yüksek olmasına rağmen böyle felaketler içinde kalayım da şairlik kudreti aşağı olan bir adam bu derece debdebe ve darât içinde bulunsun. Tanrı'nın büyüklüğü ve izzeti hakkı için olsun ki, bugünden sonra benim en aşağı saydığım faziletlerden biri olan şairlikle uğraşacağım.*” (Devletşâh, 1977: 128). O gece şair olmaya karar vererek Sultan Sencer adına bir kaside yazmış ve sabahleyin sarayda kasidesini Sultana takdim etmiştir. Sultan Sencer kendisinin yazdığı kasideden güçlü bir dilinin olduğunu anlayarak *Enverî*'yi saray şairlerinin arasına almış, maaşa bağlamış ve güzel ihsanlarda bulunmuştur. (Devletşâh, 1977: 126-127). *Enverî*, Sultan Sencer'in sarayının bir ziyneti olarak görülmüştür (Starr, 2019 : 532).

Selçuklu Sarayına girdikten sonra Sultan Sencer'in birçok seferinde yanında yer alarak birçok kaside yazmıştır. Aynı zamanda her iki ayda bir ilmi eserler yazarak Sultan Sencer'i ebedileştirmek istemiştir. (Aktepe, 1964: 278) Astronomide oldukça bilgili olan *Enverî*, döneminin ileri gelen astronomi bilginleri arasında yer almıştır. (Devletşâh, 1977: 129).

Nizâmî-i Gencevî (1140- 1214) yetişme sürecini Gence'de geçiren Gencevî, iyi bir eğitim görmüştür. Dil, edebiyat, astronomi, felsefe, coğrafya, tıp ve matematik gibi eğitimler almıştır. Bunların yanında Arapça, Farsça, Pehlevîce, Süryânîce, İbrânîce, Ermenice ve Gürcice gibi birçok dil öğrenmiştir (Kanar, 2007: 183). Şairlik mesleğine 1116-1117 yılları arasında giren Gencevî, Hamse'nin⁶ ilk eseri olan “*Mahzenü'l- Esrâr'ı*”

⁶ Arapça hams kelimesinin müennesi olan hamse, beş mesneviden oluşan külliyat anlamında ilk defa Nizâmî-i Gencevî'nin Farsça eserleri hakkında kullanılmıştır (Yazıcı, Kurnaz, 1997. 15: 499).

yazmıştır. Kendisinin ilk gençlik yıllarına dair bilgi bulunmamakla beraber daha sonraları eserlerinde dinin yasakladığı şeylerden uzak bir yaşam sürdüğünü birçok kez tekrarlamıştır (Ateş, 1964: 319). Geçimini uzun bir süre küçük eserlerini gönderdiği, emîr ve küçük hükümdarlardan sağlayan Gencevî, yazdığı ilk büyük eseri olan “*Mahzenü'l-Esrâr'ı*”, Erzincan hâkimi Fahrüddîn Behrâmşâh'a göndermiştir. Eserin karşılığı olarak ise Behrâmşâh'tan, beş yüz altın dinar, beş rahvan katır, tam koşumlu beş at ve kıymetli elbiseler almıştır. Bu onun eserlerine karşı aldığı ilk serveti olmuştur (Ateş, 1964: 320).

Mehsetî Gencevî (d. 1113- ö.?) senesinde Gence'de doğduğu bilinen Fars dili Azerbaycan edebiyatının ilk kadın şairidir (URL-1, 2015). Kaynaklarda Mehsetî'nin güzel sesiyle şarkılar söylediğinden ve iyi bir udî olduğundan bahsedilmektedir. Aynı zamanda kendisi güzelliğini belirten bir şiir de kaleme almıştır: “*Mehstiyim benim güzeller şâhı, Horasanla Irak hüznüm meddâhı.*” (URL-1, 2015)

Selçuklu sarayına tam olarak ne zaman geldiği bilinmeyen Mehsetî, Sultan Sencer'in gözde şairleri içinden yerini alarak nedimleri arasına girmeyi başarmıştır (Merçil, 2011: 186). Onun nedimlik mertebesine gelişini Devletşah Tezkiresinde şu şekilde zikretmektedir: Mecliste bulunan Mehsetî, dışarı çıkıp gelince Sultan ona havanın nasıl olduğunu sormuştur. Dışarıda ise karlı bir hava vardır. Mehsetî bunun üzerine şu Rubâî'yi söylemiştir: “*Ey padişah, felek senin için saadet atını hazırlamış ve bütün padişahlar arasında seni takdir etmiştir. Senin altın nallı atın, harekete geldiği vakitte, ayakları toprağa basmaması için yerleri gümüşle kaplamıştır.*” Rubâî'yi çok beğenen Sultan Sencer Mehsetî'yi hemen nedimi olarak görevlendirmiştir (Devletşâh, 1977: 104).

Nedimlerden bir diğeri ise Müntecebüddîn Bedî'dir (d. ?- ö. 1157). İlk olarak Büyük Selçuklu Devleti'nde Dîvân-ı İstîfâ'da çalışmaya başlamıştır. Daha sonra yükselerek Dîvân'ı İnşâ görevine getirilmiştir (Yazıcı, 2006: 25). Selçuklu Sarayında tutunmayı başaran Müntecebüddîn Bedî'ye, Sultan Sencer döneminde Dîvân'ı İnşâ görevinin nasıl verildiği ve başkanlığa nasıl yükseldiği bilinmemektedir. Kendisinin Sultan Sencer'in nedimi olduğunu gösteren olay ise Devletşâh Tezkiresi'nde şu şekilde anlatılmaktadır: Sultan Sencer, Hazâresb Kalesi'ni kuşattığında şairlerinden Enver'in alaylı rubâisi'ni okla kalenin içine attırmıştır. “*Vâtvat*” lakabıyla tanınan Fars şairlerinden Reşîdüddin Muhammed ise rubâîye karşılık olarak atla eşiği kıyaslayan hakaret dolu bir cevap vermiştir. Bunun üzerine Sencer, *Vâtvat*'ın yakalanarak yedi parçaya bölünmesini istemiştir. Nedimlerinden ve Dîvân'ı inşa kâtiplerinden Müntecebüddîn Bedî ise kendisine, *vatvat*'ın çok küçük olduğunu yediye bölünemeyeceğini ikiye bölünmesinin uygun olup olmayacağını dile getirmiştir. Bu cevap Sencer'i çok güldürmüş ve *Vâtvat*'ı cezalandırmaktan vazgeçmiştir (Devletşâh, 1977: 133-134).

Sonuç

Nedimlik müessesesinin varoluşu İslam öncesi dönemlere uzanmaktadır. İslamî döneme gelindiğinde de nedimlik bir müessese olarak varlığını sürdürmüş olup hemen

her İslam devletinde bu müessesenin izlerine rastlamak mümkün olmuştur. Eski İran saray teşkilatının etkileri devam ederek Emeviler ve Abbasilerde de görülen nedimlik müessesesi ilk kez Erdeşîr b. Bâbek tarafından temelleri atılarak devam ettirilmiştir. Saray teşkilatında diğer devletlerle kurulan köprü vazifeleri ile Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde de devam eden nedimlik müessesesi asıl inkişafını bu devletlerde yaşamıştır.

Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde müessesenin kurumsallaşma aşamalarındaki uygulamalarıyla bazı değişimlere uğradığı görülmektedir. Bu değişimlerde nedimlik müessesesinin Sâsânilerde olduğu gibi katı kurallar çerçevesindeki işleyişinin Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerine gelindiğinde yumuşatıldığı söylenebilir.

Müessesenin, ilk ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde nedimler belirli eğitimlerden geçerek bu makama ulaşmış, sohbet veyahut işret meclislerinde belirli bir protokole göre dizilmiş ve bu meclisler içerisinde renkli kıyafetler ile hükümdarın karşısına çıkmışlardır. Hem musiki hem şiir ile ilgilenen nedimlerin asıl görevi aslında hükümdarı hoş sohbetleriyle eğlendirerek kafasını dağıtmak olmuştur. Sâsâni döneminde belirli ve sıkı kurallar içerisinde meclislerde bulunan nedimler, hükümdar istemediği sürece ona yaklaşmamış ve uzaklıklarını korumuşlardır. Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde nedimlik müessesesinin işleyişinde bazı kuralların yumuşayarak sürdürüldüğünü görmekteyiz. Bu dönemler içerisinde nedimler yine eğitimlerden geçmiş bunun akabinde bilgili, donanımlı ve yaşını almış kişilerden seçilmişler, hükümdarı eğlendirmenin yanında dostluklarını da göstermişlerdir. Yine bu dönemde sohbet ve işret meclislerinde belirli bir protokol şeklinde oturma planının aksine hükümdarlar ile daha iç içe olmuş sadece hükümdarların işret meclislerinde yer almayarak onlara duyulan güven doğrultusunda devletin elçilik gibi önemli görevlerini de yürütmüşlerdir. Nedimler, hükümdarla ilim ve kültür konularında sohbet arkadaşlığı yapmalarının yanı sıra gerekli durumlarda uygun bir lisanla hükümdarın yanlışlarını göstererek onları koruyup kollamışlardır. Nedimlerin geleneksel renkli kıyafetlerinin yerini göreve getirilmelerinin sembolü olan hil'atlar almıştır. Kıyafetler döneme göre değişiklik gösterirken nedimlerde her daim temiz yüz, temiz kıyafet ve güzel kokular aranması da bir gelenek halinde devam etmiştir.

Nedimlik, Gazneli ve Selçuklu dönemlerinde saray teşkilatı içerisinde önemli yer tutan müesseselerden biridir. Hükümdarın en yakınındaki kişiler arasında yer almaları sebebiyle nedimlerin seçim ve tayinleri daima önemli bir mesele olarak görülmüştür. Bu nedenle saraya alınmadan önce iyi bir eğitim sürecinden geçerek nedimlik makamına getirilmişlerdir. Eğitim süreçlerinde hükümdara karşı nasıl davranmaları gerektiği, uyarıda bulunmaları gerekirse bunu doğrudan değil de geçmişteki olaylardan ya da hükümdarlardan örnek vererek yapmaları gerektiği öğretilmiştir. Ahlaklı, saray adabını bilen, sır tutabilen, güzel sözlü, hoş sohbetli, bilge ve dürüst kişiler olmaları nedimlerde aranan özellikler olmuştur. Saray teşkilatında ve bürokrasi geleneğindeki dönüşümle

birlikte zamanla nedimlik makamına getirilen kişilerin görev ve yetkilerinde değişiklikler olmuştur.

Gazneliler ve Büyük Selçuklular döneminde varlığını devam ettiren müessesede hükümdarın saray içerisinde yanında bulunan nedimlerin yanı sıra edebi kişilikleriyle ön planda olan birçok nedim şair bulunmuştur. Bu da Gazneli ve Büyük Selçuklu saraylarında şiire ve şairlere verilen önemden kaynaklanmaktadır. Hükümdarlar, birçok şairi saraylarında himâye ederek onlara verdikleri değeri nedimlik makamıyla taçlandırmıştır. Söz konusu bu şairler Gazneli Döneminde; Unsurî, Firdevsî, Bîrûnî, Menûçîhrî, Ferruhî-yi Sîstânî, Nâsır-ı Hüsrev, Esedî Tûsî, Gazayirî-ı Râzî'dir. Selçuklu döneminde ise; Muizzî, Enverî, Nizâmî-i Gencevî, Mehsetî Gencevî, Müntecebüddîn Bedî'dir. Hükümdarın yanında yer alan nedimlerin yalnızca erkek olmayışı da dikkat çeken bir başka konu olmuştur. Mehsetî gibi önemli bir kadın şairin şiirdeki yetenekleri, musikideki ustalığı ve sesindeki büyüleyici etki onu Sultan Sencer'in nedimi yapmış ve saraydaki önemli şairler içerisinde yerini almıştır. Bu da Türk-İslam devletlerinde kadınların siyasi, sosyo-kültürel hayatta aktif rol alabildiklerini hatta nedimlik gibi önemli bir görevde dahi bulunma şansı elde edebildiklerini göstermektedir. Adı geçen şairler, yazdıkları methiyelerle dönem hükümdarlarını yüceltmiş, hükümdarlar ise verdikleri hediyeler ile şairlere büyük servetler kazandırmışlardır. İlmi ve edebi başarıları ile tanınan şairler, aynı zamanda devletlerin kültür hayatına da katkı sağlayacak önemli eserler ortaya koymuşlardır.

Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemi nedimleri hakkında elde edilen bilgiler aynı zamanda İran saray kültürünün Türk saray kültürüne etkilerini göstermektedir. Nedimlik makamı, kurumsallaşma ve saray teşkilatı içerisinde önem kazanma sürecini Gazneliler ve Büyük Selçuklular döneminde yaşamıştır. Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde nedimlerin her daim hükümdarların eğlencelerinde, kederlerinde yanlarında olmaları, onları desteklemeleri, gerek bilge kişilikleriyle gerekse kültürel birikimleriyle onları aydınlatmaları saray teşkilatında nedimlik müessesesinin diğer müesseseler kadar ön plana çıktığını göstermektedir. Devlet idaresini elinde bulunduran hükümdarın her daim yanında olmaları nedeniyle nedimler, Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde saray teşkilatının vazgeçilmez unsurları arasında yer almışlardır.

Kaynakça

Aktepe M. (1964). Enverî. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 4, ss. 278-283). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Armutlu S. (2017). Arap Şirini Fars Şiirine Taşıyan Aykırı Bir Şair: Menûçihri-yi Dâmgânî. *Doğu Esintileri*, (6), 65-146.

Atalay M. (2012). Unsurî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 42, ss. 162-163). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Ateş A. (1964). Nizâmî-i Gencevî. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 9, ss. 318-327). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ateş A. (1979). Menûçihri. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 8, ss. 340-344).

Atmaca Esra (2020). İbnü't-Tıktakâ'nın El-Fahrî'sinde Abbâsî Sosyal Hayatından İzler: Bir Sosyal Tarih Denemesi, *Bilimname*, (43), 317-340.

Azamat N. (2006). Nâsırı-ı Hüsrev. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (c. 32, ss. 395-397). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Berthels E. (1964). Nâsırı-ı Hüsrev. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 9, ss. 96-97). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Berthels E. (1979). Muizzî. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 8, ss. 560-561). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Bilgin O. (1995). Esedî Tûsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 11, s. 370). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt N. (2006). Nedim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 32, ss. 509-510). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt N. (2020). Mihrican. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* içinde (c. 30, ss. 38-39). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Bruijin J. (1999). Ferruhî-yi Sîstânî. *Encyclopaedia Iranica*.

Câhız Ebu Osman (2015). *Kitâbü't- Tac fî Ahlâki'l- Mülûk* (Saray Âdâbı), (A. Bilgin, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.

Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Haz. Aydın Sami Güneşçi), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Devletşâh (1997). *Tezkiretü's-Şuarâ* (Şairler Tezkiresi), (N. Devletşâh, Çev.). İstanbul.

Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî (2019). *Târîh-i Beyhakî*, (N. Lugal, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gençosman N. (1941). *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi, İbn-i Bibinin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*. Ankara: Uzluk Basımevi.

Gökmen F. (1979). Bîrûnî. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 2, ss. 635-646). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gökmen G. (2019). Emîr Mu'izzî Dîvânı'nda Sultan Melikşâh, Nizâmülmülk, Fahrülmülk, Terken Hâtun ve Mucîrüddevle İçin Yazılan Mersiyeler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 17 (26): 131-148.

Hizmetli, Mustafa (2018). *Abbasi Sarayında Nedim Olmak: Ebû Bekir Sûlî Örneği*. 6. Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Kongresi Tam Metinleri.

İbn-i Habib (2018). *Muhabber*, (Apak A, Güler İ, Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

İbnü'l-Esîr (1986). *İslâm Tarihi Kâmil Fit Târih Tercümesi*, (Köse A, Çev.). İstanbul: Türkiyat Matbaacılık.

İbnü't Tıktaka (2016). *Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi, 632-1258)*. (Şeşen R. Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Kanar M. (2007). *Nizâmî-i Gencevî*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (c. 33, ss. 183-185). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Karaismailoğlu A. (2020). Muizzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 31, ss. 98-99). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Kartal A. (2001). *Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Saraylarında ki Edebi Faaliyetler Üzerine Düşünceler*. Kırıkkale Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 55-70

Köymen M. A. (1964). *Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II*. Tarih Araştırmaları Dergisi, 2 (2): 303-380.

Köymen M. A. (2011). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt III, Alp Arslan ve Zamanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kurtuluş R. (2004). Menûcihrî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 29, ss. 156-157). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Merçil E. (1996). *Gazneliler*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 13, ss. 480-484). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Merçil E. (2014). *Gazneliler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Merçil, E. (1996). *Gazneliler*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 13, ss. 484-486). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Müstevfi-i Kazvînî Hamdullah (2015). *Tarih-i Güzide* (Zikr-i Padişahan-i Selçikîyân), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Nedîm Muhammed B. İshak (2019). *Fihrist*. (Şeşen R. Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Nizâmü'l-Mülk (2009). *Siyasetname*. (Ayar T. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nuhoğlu G. (1995). *Beyhaki Tarihi'ne göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.

Pakalın M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Palabıyık H. (2002). *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*. Ankara: Araştırma Yayınları.

Râvendî (1999). *Rahat-üs-Sudûr ve Âyet-ü s-Sürûr, I.Cilt*. (Ateş A. Çev.). 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ritter H. (1964). *Ferruhî-yi Sîstânî. Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 4, ss. 573-574). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Ritter H. (1964). *Firdevsî. Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 4, ss. 643-651). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Sadan, J. (1993). EI, Volume VII, *LEIDEN- NEW YORK*.

Starr F. (2019). *Kayıp Aydınlanma: Arap Fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın Altın Çağı*. (İnanç S, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap Yayınevi.

Şahinoğlu M. (1986). *Unsurî. Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 13, ss. 41-49). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Tümer G. (1992). *Bîrûnî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 6: ss. 206-215). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Unsur Meâlî, Keykâvus (2006). *Kabusname*. (Gökyay Y. Haz.). İstanbul: Kabala Yayınevi.

URL-1 (2015). *Mehsetî, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehseti-gencevi-menice>. (20.10.2023).

Yazıcı T. (1995). *Erdeşîr. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 11, ss. 284-285). İstanbul: Diyanet Vakfı İslam Yayınları.

Yazıcı T. (2006). *Müntecebüddin Bedî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 32, s. 25). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcı T. Kurnaz C. (1997). *Hamse. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (c. 15, ss. 499-500). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları

Yıldırım N. (2012). *İran Edebiyatı (Gazneliler Dönemi)*. Erzurum: Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Zeydan, C. (2012). *İslam Uygarlıkları Tarihi*. Cilt II, (Gök N, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz A. (2021). *Sultan I. Mesûd Devri Gazneliler Tarihi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.